

Else Roesdahls bog er som nævnt udsendt på engelsk to år senere. Danske læsere behøver ikke at anvende den, da der er tale om en ren oversættelse og ikke en revideret udgave for videre kredse. Der er ganske vist i den korte mellemtid kommet flere vigtige og endda engelsksprogede bidrag til emnet. Det havde været rimeligere at anføre f.eks. Randsborgs allerede nævnte bog fra 1980 og den store oversigt over de nye bopladsfund i *Acta Archaeologica* 50, 1979 (trykt 1980) i stedet for talrige henvisninger til små, dansk-sprogede bidrag i lokale og andre svært tilgængelige tryksager (eks. Aarhus Stiftstidende og Nyt og noter fra Nationalmuseet). – Det er småting, for det bør fremhæves, at den engelske udgave er lige så nyttig for internationale kredse som den danske er her i Norden. For at undgå misforståelser: Vi har fået en god, omhyggelig og brugbar oversigt over det arkæologiske stof fra dansk vikingetid, og begge udgaver kan klart anbefales til orientering for alle fagkolleger. Når der er knyttet nogle kritiske bemærkninger til min omtale, er det bl.a. ud fra ønsket om at gøre opmærksom på noget, som kan ændres i en ny og revideret udgave i løbet af ikke så få år. Der er allerede fremlagt nye og ikke uvæsentlige bidrag til emnet fra især arkæologisk og numismatisk hold, siden bogen udkom. Og der sker stadig noget.

C. J. Becker

NANNA DAMSHOLT: Kvindebilledet i dansk højmiddelalder. Kbh., Borgen, 1985. 399 s. 198 kr.

Nanna Damsholts disputats¹ viser at også danske middelalderhistorikere nu for alvor inspireres af den samtidsengagerede form for socialhistorie som vi har set udvikle sig siden anden verdenskrig. Traditionen har ellers her i landet hidtil været præget af at fagets professionalisering i forrige århundrede gennemførtes på grundlag af det middelalderlige kildestof som blev kanonføde for udviklingen af de kildekritiske principper. De har været det selvfølgelige udgangspunkt for alle senere studier. Samtidig kan der dog være grund til at fremhæve at danske middelalderhistorikere nok

¹ Det følgende gengiver i bearbejdet form de officielle oppositioner ved afhandlingens forsvar på Københavns Universitet den 15. maj 1985.

mestrede den kildekritiske analyse, men at de førende også skrev omfattende synteser, og til syntesen hørte både politiske, økonomiske og sociale sider af historien. I Aksel E. Christensens *Kongemagt og Aristokrati* fra 1945 spillede også ideologien en stor rolle, og det er næppe nogen tilfældighed at Nanna Damsholts første afhandling handler om Valdemarstidens kongeideologi som den fremtræder i diplomernes arengaer.

Kongemagt og Aristokrati var i sin feudalismeforståelse inspireret af Marc Blochs forfatterskab og præget af stor rumdimension hvor Danmark som det mindre relateres til den vesteuropæiske totalitet. Der er ingen ensidig fokusering på politiske begivenheder og gennemgående strukturer behandles. Der har heller ikke i den hjemlige middelalderforskning været nogen modsætning til Annalesskolens forestilling om at videnskabelig historieforskning kan frigøre sig fra politisk tendens og ideologiske fordomme. At f.eks. et politisk engagement skulle være en betingelse for virkelig forståelse eller at videnskaben eksplicit skal bidrage til virkeliggørelse af et fornuftigere indrettet samfund, hører heller ikke til Nanna Damsholts børnelærdom.

Som begrundelse for at skrive den første bog om danske kvinders historie i middelalderen anfører hun at den skal bidrage til forståelse af hvorledes kvinders vilkår i dag hænger sammen med forhold i fortiden. Hun vil finde sin identitet ved at kende sin fortid og her hente styrke i kampen for fremtiden (s. 10). Kvindens stilling i dagens Danmark ses som noget der har rødder langt bagud i det overleverede patriarkalske samfund og i kirkens kvindesyn der rummer både den rene Maria og den forførende Eva. Denne tradition ønsker Nanna Damsholt at gøre op med samtidig med at hun erkender at begrebet kvindeundertrykkelse ikke indgår i højmiddelalderens normsæt. Opgaven bliver da den dobbelte at forstå kvindens stilling i højmiddelalderen og fordømme den virkning opfattelsen af den har fået. Bogen er bestemt ikke skrevet *sine ira et studio*, men det betragtes som en dyd, ikke som en fejkilde.

Kvindebilledet i dansk højmiddelalder stiller sig som hovedopgave at vise hvorledes kvinder fremstilles i litterære tekster skrevet på latin i årtierne o. 1200. Ved litterære tekster forstås især historiske beretninger som årbøger og klosterkrøniker, kongekrøniker med Saxo og Sven Aggesen i spidsen, helgenlegender og enkelte andre skrifter. I titlen indgår ordet højmiddelalder der bruges synonymt med Valdemarstiden. Betegnelserne skal åbenbart ikke tages for tungt, også senere tekster inddrages i behandlingen.

Bogen vil ikke alene vise hvorledes kvindeskildringen er i disse kilder. Den vil også forklare *hvorfor* den er som den er. Her lægges der vægt på de forskellige genrer teksterne tilhører, og følgelig er hele bogen disponeret

efter genrer. Som en anden hovedårsag til kvindebilledet forstås teksternes tilblivelse i et konkret samfund. Derfor følger efter indledningen en kort introduktion om kvinders stilling i det danske samfund i højmiddelalderen (kap. 2). Som en afgørende faktor fremhæves endelig kirkens kvindesyn hvis udvikling fra Bibelen og kirkefædrene til det 13. århundrede skitseres i kapitel 3.

Det tredje hovedspørgsmål bogen rejser er hvilken *virkning* dette kvindebillede fik, men fra starten af stiller Nanna Damsholt ikke selv store forventninger til denne del af undersøgelsen, og den bringer endnu mindre end den lover. Der dokumenteres ikke nogen virkning af de analyserede tekster for samtidens og eftertidens kvinder eller for samfundet som helhed, og bogen indeholder derfor kun usikre antagelser hvis udgangspunkt må være teksternes affattelse på et fremmed sprog, deres overlevering i ganske få håndskrifter og vort manglende kendskab til deres publikum. Alligevel ytres der ikke tvivl om teksternes effekt i samtiden og om at de på længere sigt har været traditionsskabende og har fået betydning for kønsideal og socialisation. S. 173 tales der om at legenderne må have fungeret som underholdende fortællestof i vide kredse og s. 264 om den virkning højmiddelalderens kvindebillede har fået for nutidens historieformidling. Det er rigtigt at kvinder har en ringe plads i historiebøger og historieundervisning, men vi ved at kvinder efter middelalderen fik dårligere vilkår, og spørgsmålet er hvad der er en virkning af just højmiddelalderens kvindebillede, om disse ældgamle latinsksprogede tekster virkelig har haft en så forunderlig gennemslagskraft. Er der ikke senere tekster som f.eks. den lutherske prædiken der naturligere byder sig til som forklaring på skabelse af det kønsideal som den moderne kvindebevægelse tager afstand fra? Spørgsmålet er kildent, for hvis ikke der dokumenteres en virkning af højmiddelalderens litterære tekster lader de sig da anvende i en feministisk sammenhæng?

Det er forståeligt at spørgsmålet om teksternes reception kommer til at indtage en tilbagetrukket plads til fordel for løsningen af afhandlingens to andre hovedspørgsmål, men man skal ikke heraf lade sig forlede til at tro at vi så alligevel har med en traditionel afhandling at gøre. Det fremgår alene af overvejelserne omkring den anvendte metode. Det hedder at der generelt er anlagt den klassiske betragtning på de analyserede tekster: hvad siger de som levninger og som beretninger (s. 21f.). Lige efter meddeles det imidlertid at den enkelte tekstforfatters skrivebordssituation ikke i særlig grad er behandlet. Derved er en dimension delvis skåret af, hedder det. Det sidste må man ubetinget give Nanna Damsholt ret i. Der er tale om en klar afvigelse fra den klassiske betragtning på beretningsudnyttelse der som bekendt indebærer at man tager stilling til

beretningens vidneværdi og bestemmer den ved bl.a. at undersøge eventuelle kildeforlæg.² Bogens resultater nås da også fortrinsvis ved anvendelse af litterær metode, især aktantanalyser, og ved levningsudnyttelse.

Det er Nanna Damsholts opfattelse at de tekster hendes bog handler om, udgør en ikke hidtil udnyttet kilde til kvinders historie i højmiddelalderen. De vil altså kunne supplere eller bekræfte den viden vi i forvejen har om kvinders stilling i samfundet og som skitseres i bogens kapitel 2. Her oplyses det at de seneste fremstillinger af kvinders retslige og sociale stilling fortrinsvis bygger på lov- og diplommaterialet, og der henvises til N. Skyum-Nielsens *Kvinde og Slave. Danmarks historie uden retouche 1085-1250* og til andet bind af *Dansk Socialhistorie* ved Niels Lund og Kai Hørby, værker hvis afsnit om kvinder det ville have været rimeligt at gå nærmere ind på.

Hvad der oplyses i dette kapitel om kvinders stilling i samfundet er som helhed ikke kildebaseret. Nanna Damsholt har valgt ikke nærmere at studere lov- og diplommaterialet. Man kan ikke anfægte at hun har ret hertil, men nok beklage det fordi derved indskrænkes værdien af den senere påvisning af at kvinders samfundsmæssige vilkår afspejles i de analyserede tekster. Efter min mening er det love og diplomer der inden for deres begrænsning bedst dokumenterer kvinders vilkår i samfundet. At lov- og diplommaterialet i så høj grad er bortvalgt, er også beklageligt fordi det svækker Nanna Damsholt i forhold til den videnskabelige litteratur der behandler Valdemarstiden. Det er karakteristisk at der sjældent finder diskussion af andres synspunkter sted selvom kapitlet er skrevet ud fra bevidstheden om at vor viden om perioden er begrænset og usikker.

Nanna Damsholts opfattelse af lov- og diplommaterialets værdi forekommer uafklaret. Et sted omtales landskabslovene som en af de fyldigste kilder til viden om kvinders stilling (s. 47), men i konklusionen læser man at love og diplomer er et meget fattigt korrektiv til de litterære tekster da de er forfattet af mænd, fortrinsvis gejstlige og gejstligt uddannede (s. 260). Som om det ændrer ved det afgørende: at landskabslovene er gældende ret i Danmark med hensyn til kvinders plads i samfundsordenen. Og Anders Sunesens synodalstatutter for hele landet bl.a. angående kirkebod er en lov om kvinders rettigheder og pligter. Efter sin natur er denne

² Ligeledes problematisk i forhold til den klassiske kildekritik er udtalelsen om helgenlegenderens overlevering hvor vi får at vide at teksterne »ofte kun findes i sene og derfor mindre pålidelige afskrifter« (s. 168). Afgørende må dog her være, ikke affattelsestidspunktet, men afskriftens kvalitet.

kilde forfattet af mænd, men det er en kilde så god som en normativ kilde nu engang kan være.³

Landskabslovene indeholder ingen omfattende lovgivning om ægteskab. Heraf drages den e silentio slutning at ægteskab sandsynligvis har været for de få formuende, altså ualmindeligt. Forklaringen kan imidlertid også være at spørgsmål om ægteskab ikke hørte hjemme i den verdslige ret som landskabslovene er. Ægteskabet var et sakramente og hørte under kirkelig lovgivning da landskabslovene blev nedskrevet. Det kunne da være forklaringen på at abbed Vilhelms breve i så høj grad beskæftiger sig med ægteskabsspørgsmål.

I spørgsmålet om ægteskabets forekomst bruger Nanna Damsholt altså landskabslovene, men andetsteds synes de ikke tillagt synderlig betydning. I Valdemarstiden var kvindens formue i det væsentlige særeje og det er først med Danske Lov i 1683 at det fulde fælleseje indføres med dispositionsret alene for manden. I det middelalderlige system har manden forvaltet hustruens ejendom, men selvom mænd indtog de ledende poster i samfundet og optrådte som familiens overhoved kan det ikke have været af underordnet betydning hvad der stod i loven. S. 53 læser vi ganske vist at spørgsmålet til syvende og sidst er om praksis der svarer til denne lovgivning, »og den har sikkert været præget af samfundets patriarkalske karakter«. Helt utænkeligt er det dog ikke for en mandlig anmelder at en fader eller en broder kunne ønske at hjælpe en betrængt datter eller søster til sin ret, og da er lovens bestemmelser ikke ligegyldige, om de så end kun tilmåler kvinden en søsterlod.

Når det gælder den sociale virkelighed bag lovene, peges der på at Danmark var et patriarkalsk indrettet godsejersamfund med store sociale forskelle. Svarende hertil har der i hvert fald været tre grupper af kvinder: Stormandshustruer, fæstebøndernes koner og trælkvinder. Nanna Damsholt har tilsyneladende afskrevet de frie selvejerbønder og deres koner. Det er ganske vist også en opfattelse der er ved at vinde frem,⁴ men synspunktet har ikke dækning hos de forskere på hvilke hun bygger sin fremstilling.⁵ Også usikkerhed over for landbobegrebet (s. 43, 53) antyder at der i kapitlet om kvinders stilling i det danske samfund på Valdemarstiden er fare med harefod.

³ DD 1. rk. IV, nr. 65; jfr. Grethe Jacobsen i *Fortid og Nutid* 31:1, 1984, s. 5.

⁴ Troels Dahlerup i en anm. af E. Ulsig: *Danske adelsgodser i middelalderen*. *Hist. Tidsskr.* 12. rk. VI, 1972, s. 222f.; Helge Paludan i *Gyldendals Danmarkshistorie I*, 1977, s. 419-24. Samme: *Vor danske Montesquieu. Historie*, Ny rk. XIII: 3, 1980, s. 1-32.

⁵ Aksel E. Christensen i *Gyldendals Danmarkshistorie I*, kap. 122, se s. 306; Kai Hørby i *Dansk Socialhistorie II*, Kbh. 1980, se s. 223f.; Erik Ulsig: *Landboer og bryder, skat og landgilde. De danske fæstebønder og deres afgifter i det 12. og 13. århundrede*. *Festskrift til N. Skyum-Nielsen*, 1981, s. 137-165. Se s. 137f.

Hvad selve hovedopgaven angår, at analysere en række berettende tekster for deres måde at skildre kvinder på og sætte analyserne i forhold til den viden vi i øvrigt har om kvinders vilkår i samfundet, skal jeg i det følgende gå nærmere ind på bogens femte og efter min mening mest interessante kapitel, »Kvindebilledet i de danske helgenlegender«. Her behandles tre udvalgte legender, abbed Vilhelms levnedbeskrivelse og mirakler som eksempel på en bekenderlegende, Knud Lavard-legenden som repræsentant for konge-martyr-legenden og Margrethelegenden der er medtaget som den eneste danske helgenindelegende vi har.

I spørgsmål om disse teksters tilblivelse følges normalt Gertz's og Hans Olriks indledning til henholdsvis tekstudgave og oversættelse – selvom nuanceforskelle forekommer.⁶ Kapitlets originalitet fremgår af de analyser som de tre udvalgte legender underkastes og som viser ikke ét men flere kvindebilleder. Det påvises at legendestoffets anvendelse i liturgiske stykker indebærer en tendens til anonymisering af de optrædende personer og at kongemartyrlegendens krønikepræg også får konsekvenser for kvindebilledet. I helgenbiografierne (*vitæ*) – der her bruges som samlebetegnelse for forskellige arter af legender incl. passio og translatio – optræder nogle få kvinder som stereotype bipersoner, mens mirakelfortællingerne (*miracula*) viser kvinderne som ligeværdige med mænd. I stor mængde er de ude for undere. De helbredes for sygdomme ved helgenens kraft og der er ikke tegn på at kvinder står tilbage. Man må med Nanna Damsholt sige at forskellen skyldes at teksterne tilhører forskellige genrer. Samtidig mener hun at beretningerne bærer præg af at kirken rummede to afvigende kvindesyn: klosterverdenens præget af seksualfjendskhed og jomfrudyrkelse står over for det sækulargejstlige hvori kvinder optræder på linje med mænd, omend inden for patriarkalske rammer.

Disse forhold møder vi allerede i den først analyserede tekst. I Vilhelms vita får vi således at vide at kvinderne enten skildres som uvirkelige idealbilleder eller sorte som farlige væsener. Kvinden som fristerinde i seksuel henseende hører til vita-genren, får vi at vide. Sortstemplingen bygger dog i dette vita alene på en ikke overbevisende udlægning af et enkelt kildested, nemlig de dansende kvinder på Eskilsø

⁶ *Vitae Sanctorum Danorum*, udg. ved M. Cl. Gertz, 1908–12; *Danske Helgeners levned*, i oversættelse ved Hans Olrik 1893–94; et formodet tabt ms. til Margrethelegenden er nylig udgivet (Helge Søgaard: *Overleveringen om den hellige Margrethe af Roskilde*. *Historie*, Ny rk. XV:3, 1984, s. 476–83), men ser ikke ud til at få betydning for de her fremlagte resultater.

der skal have gjort ende på kannikernes dyd,⁷ men ellers er den genrebestemte modsætning mellem *vita* og *miracula* klar nok.

At de europæiske legendegeener i almindelighed har stor betydning for de danske tekster er forlængst grundigt påvist af Tue Gad i hans disputats fra 1961, *Legenden i dansk middelalder*, et arbejde som Nanna Damsholt står i stor gæld til. Derimod synes det ikke muligt at påvise konkrete middelalderlige forlæg for de analyserede tekster. Problemet rejses i forbindelse med Margrethe-legenden. Netop i spørgsmålet om denne legendes Roskildetekst fremføres iøvrigt et selvstændigt synspunkt med henblik på genrebestemmelse. Det vises hvorledes legendepræget her træder i baggrunden mens biskop Absalon, Hvideslægten og stiftsbyen Roskilde fremhæves. På den baggrund overvejes det om teksten snarere skal forstås som et stykke af en bispekrønike. Der demonstreres her som andetsteds indsigt i helgenkultens politiske udnyttelse i datidens samfund.

Allerede i analysen af Vilhelms *vita* forklarede visse træk som udtryk for klosterverdenens kvindesyn, og det rejser spørgsmålet i hvilken udstrækning legendernes kvindebillede er bestemt af deres tilblivelse i de to forskellige dele af kirken. Nanna Damsholts synspunkt er her at legendernes *miracula* er det klareste eksempel på at det sækulargejstlige kvindebillede har sat sig spor i den danske litteratur (s. 257). Dette må forudsætte at de to analyserede mirakelsamlinger, Vilhelms og Knud Lavards, skylder præster deres udformning, og det anføres da også at beretningerne er nedskrevet af klerke (s. 229).

Hertil er at sige at Knud Lavard-miraklerne også efter Nanna Damsholts mening er blevet til hos munkene i Ringsted kloster (s. 201, 209), og det er heller ikke muligt at bevise eller sandsynliggøre at Vilhelms mirakler er indsamlet og bearbejdet af en præst der virkede i verden, selvom det er en mulighed eftersom Æbelholt kloster beboedes af

⁷ Det hedder i afhandlingen s. 181 at Vilhelm blev kaldt fra Frankrig til Danmark for at reformere det kannikesamfund der fandtes på Eksilsø i Roskilde Fjord, og jo værre det stod til før han kom desto større blev æren bagefter – og det stod slemt til: Nogle kvinder var taget med til bords og man dansede, og da festerne stod på i flere dage, kan man gøre sig sine tanker om, hvad der yderligere foregik. Teksten (Gertz, s. 319f.) viser e.m.m. at brødrene ikke overholdt ordenens forskrifter for munkelivet, men det er ikke ensbetydende med at kvinderne skildres specielt negativt eller sort. Kannikernes fejl er at de ikke holder verden ude, hvad der er meningen med et kloster. Der er i teksten en hovedmodsatning mellem *regulares* og *seculares*. Kannikernes verdslige slægtninge kommer ind i klosteret, mænd tillige med deres kvinder, men det er ikke værre at kvinder kommer ind end at mænd gør det. Kvinderne hænges ikke ud. Når det i afhandlingen anføres at festerne holdt på i flere dage, er det en overfortolkning. I teksten står at gæsterne kom på årets højeste fester (*in summis festivitibus anni*), d.v.s. på de helligdage der havde de højeste festgrader. Man kan ikke på grundlag heraf udtale sig om hvor længe de blev i klosteret.

augustinerkanniker. På den baggrund kan jeg ikke se at det er velvalgt at betegne kvindebilledet i *miracula* som sækulargejstligt. Det er Nanna Damsholts fortjeneste at have påvist et positivt kvindebillede i disse fortællinger, men det kan tilstrækkeligt forklares af genren og teksternes nære tilknytning til bestemte udsnit af det daglige liv som det udfoldede sig omkring 1200.

Som forklaring på kvindebilledet i mirakelfortællingerne regnes der også med litterær komposition. I modsætning til hvad man skulle forvente møder vi i første halvdel af Knud Lavard-mirakelsamlingen et mere negativt kvindebillede end normalt, og forklaringen skulle være litterær bearbejdelse, vistnok af ringstedmunken Robert af Ely.

Argumenterne for at der er tale om litterær komposition forekommer svage,⁸ og det er da også først undervejs at synspunktet for alvor forfægtes.⁹ Opgaven er nu også vanskelig eftersom Tue Gad har gjort opmærksom på at vi ikke kan vide noget afgørende om disse fortællingers form da de kun foreligger som excerpter. På trods heraf underkastes samlingens allerførste, korte fortælling en allegorisk udlægning efter middelalderens firfoldige fortolkningssystem.

Fortællingen handler om en hovmodig (*superba*) og forfængelig kvinde der udæsker helgenen, hun er *temptatrix*. Hendes forfængelighed fremgår af at hun optræder med »snirklet ærmelidse« – *pigacium tortuosum* opfattes i overensstemmelse med Hans Olriks oversættelse som pyntearmer. Det havde her været rimeligt at overveje Gertz's sandsynligere udlægning hvorefter hun optræder med snabelsko og hendes hovmod og vantro ytrer sig ved at hun om helgenen siger til de omkringstående: »Hvis han ikke kan rette mine snabelsko ud, så kan han såmænd heller ikke helbrede jer.« Men forfængelig har hun været i begge tilfælde.

Hendes vantro står heller ikke til diskussion, men det er ikke påfaldende i denne del af skriftet (jfr. fortællingerne nr. 2, 7, 10 og 11) der kronologisk hører hjemme på et tidspunkt da helgenryet endnu var udsat for tvivl. Når kvinden betegnes som *temptatrix* har det givet middelaldermennesket associationer til djævelen der frister Kristus i ørkenen, men at hun også skal forbindes med hin første, katastrofale fristerinde i paradiset have forekommer dog at være en overfortolkning. Kvinden var en

⁸ De første 11 mirakler skulle udgøre en helhed fordi det første og det ellefte angår personer der bærer synden *superbia*. Begge mirakelfortællinger handler om formastelige personer, men det antydes at kvinden hænges lidt mere ud end manden ved at blive først omtalt.

⁹ S. 196 lanceres tanken om litterær komposition yderst forsigtigt og forbeholdent. S. 202 er forsigtigheden ikke slet så stor for endelig at forsvinde s. 207 ff. Hvad der starter med at være svage spor af litterær komposition ender med at blive tegn på det.

fræk og ond kælling der fik sin velfortjente straf for sin vantro på linje med en række andre personer af begge køn i fortællingerne. Hun har gået med pyntearmer eller snabelsko, men der er ikke noget der tyder på at det er et resultat af litterær bearbejdelse. Nanna Damsholt har ret i at mænd og kvinder optræder som ligestillede i mirakelfortællingerne.

Endelig fremføres i afhandlingen den forklaring på kvindebilledet i helgenlegenderne at det er som det er fordi det afspejler kvinders vilkår og sociale position i datidens samfund. Afhandlingen giver udtryk for en høj værdsættelse af mirakelfortællinger som historiske kilder til belysning af bestemte spørgsmål, et overbevisende synspunkt.

Miracula behandles for det første ud fra kulturhistoriske og mentalitetshistoriske synspunkter. De udnyttes i et vist omfang som kilder til dagliglivet som når vi får præsenteret træk til belysning af landsbyfællesskabet. De giver også indblik i de fælles virkelighedsforestillinger som når vi ser hvilken overnaturlig betydning folk tillagde gestus, lugte, lyde og lys for slet ikke at nævne troen på mirakler. Denne måde at udnytte kilderne på er ikke fremtrædende i afhandlingen, men det er en frugtbar synsvinkel og der er her anlagt et værdifuldt perspektiv for fremtidig forskning.

Mirakelfortællingerne er gode kilder fordi disse beretninger om folk der søger hjælp hos helgenen, uforsætligt oplyser mange træk af den datidige virkelighed. Når f.eks. Nanna Damsholt kan påvise at mændene i disse fortællinger i modsætning til kvinderne anføres med deres profession, så afspejler det givetvis et træk ved det patriarkalske samfund. Der er her overensstemmelse mellem kvindens stilling som den fremtræder i legenderne og i det øvrige kildemateriale. Endvidere indeholder mirakelfortællingerne berettende elementer som meddeles ganske uden-tentivt, så det ville være meningsløst at tvivle på rigtigheden af hvad der meddeles: hvem de pågældende mænd og kvinder var, hvilke sygdomme de havde o.s.v. Til kvaliteten bidrager at mirakelfortællingerne er opstået under medvirken af kvinder, omend næppe i noget tilfælde med en kvinde som forfatter eller bearbejder.

Som afslutning på det foregående er der grund til at fremhæve at det er en vanskelig opgave Nanna Damsholt har stillet sig. Den er ikke løst når det gælder virkningen i samtid og eftertid af det kvindebillede der udledes af de analyserede tekster. Den argumentation der fremføres for at forklare kvindebilledet i helgenlegenderne er god når den fremhæver genrens betydning, men ikke overbevisende med hensyn til den litterære bearbejdelse af mirakelfortællingerne og deres tilknytning til sækularkirken. Der savnes en nærmere redegørelse for sammenhængen mellem kvindens

stilling i højmiddelalderens samfund som den fremtræder i de analyserede tekster i forhold til andet materiale, og litteraturen om almindelige samfundsforhold er ikke altid sikkert tilegnet.

På den anden side er det godt gjort at de analyserede tekster kan udnyttes som kilde til forståelse af kvinders stilling i et patriarkalsk samfund som det danske i højmiddelalderen. Det er værdifuldt at legendelitteraturen anvendes som social- og mentalitetshistorisk kilde og især er mirakelfortællingernes kvindeskildring af betydelig interesse. Som bidrag til dansk middelalderhistorie er afhandlingen efter sit emne et pionerarbejde. Bogen er blevet til ud fra en helhedsforståelse af kvinders vilkår i fortiden, affattet i et letlæseligt sprog og præget af horisont når danske forhold ses på europæisk baggrund. Det gælder både nutidig kvindeforskning og forhold i den tidsperiode der særligt undersøges.

Esben Albrechtsen

Værkets videnskabelige indsats består i at det bidrager til oplysning om, hvad der kan kaldes kvindeundertrykkelsens fænomenologi i historisk perspektiv, ved at værket – sagt på mere almindeligt dansk – redegør for, hvorledes kvinder er fremstillet i den danske litteratur på latin fra højmiddelalderen, dvs. tiden omkring 1200, og ved at det overvejer hvilket kvindesyn der kan antages at ligge bag dette kvindebillede.

Det er en tapper bog. Ikke så meget ved selve dette at skrive kvindehistorie i en tidsalder hvor der blæser milde vinde om den disciplin – og med rette, på grund af de uacceptable vilkår der bydes kvinder i industrikulturens samfundsliv. Men det er tappert at ville give sit videnskabelige arbejde så vidtrækkende perspektiver som dette værk. Og det er særlig tappert at ville basere sin undersøgelse på et så vanskeligt materiale som det den foreliggende afhandling tager for sig. Professor Aksel E. Christensen, til hvis minde værket er dediceret, ville muligvis med et af sine yndlingsudtryk have betegnet det som »sprødt«.

Begrænsningen til den latinske litteratur er praktisk begrundet. »Da vi ikke har en folkesproglig fra samme tid, foreligger der ikke noget valg«, erklæres det s. 21, og disse vilkår er naturligvis velkendte for alle der har arbejdet med dansk middelalderhistorie. Det ville dog måske have været nyttigt, om præses havde givet plads for den tanke, at latinen i ældre tiders forestillingsverden var et i det væsentlige uforanderligt sprog, et ædelt sprog hvis ædelhed bestod i dets stabilitet, dets ufordærvelighed – medens folkesprogene, vulgærsprogene, var undergivet forandring og let lod sig korrumpere (jeg bruger en formulering der stammer fra Dante,

Convivio I, 5, 7, men der er mange andre udtryk for denne tanke, som er fundamental). Tanken finder et praktisk udtryk i en omstændighed som bogen omtaler s. 67, nemlig at den latinske bibel *Vulgata* som middelalderkirken brugte, var den samme i mere end tusind år. En middelalderlig lærd ville, hvis han kunne blive bekendt med at vi i vore dage benytter folkesprogene til jura, international politik, videnskab og andre høje materier, rystes over den begrebsforvirring som måtte blive den uundgåelige følge af denne praksis. – I bogens kapitel om helgenlegenderne konstateres det s. 168: »Mærkeligt nok er legenderne om vore egne helgener alle skrevet på latin. Legender på dansk har vi kun om udenlandske helgener«. Forholdet er måske, i betragtning af forestillingen om latinen som et ædelt og uforanderligt sprog, ikke så mærkeligt endda. Latinen bruges nok særlig, når der skrives for evigheden eller for eftertiden, medens folkesproglige tekster kunne være en art forbrugsgods (med de uheldige virkninger for overleveringen, dette ville indebære). De latinske legender om de danske helgener er da, ikke originaleksemplarerne (desværre), men gengivelser, forsøg på gengivelse af originalteksterne, medens de dansksprogede legender om de udenlandske helgener vil være at anskue som en art forbrugsgods. – Det ville også være rimeligt i denne sammenhæng at tænke på fortalen til Saxos Danmarkshistorie, hvor han omtaler de gamle danskeres indskrifter på klipper og store sten »med de den gang brugelige bogstaver« og fortsætter: »Hvor mange historieværker må vi ikke tro, at folk, der var således sindede, ville have frembragt, hvis de havde været latinen mægtige?« (Winkel-Horns oversættelse, s. XIX).

Disputatsen har som nævnt et for videnskabelige arbejder sjældent stærkt samfunds- og kulturengagement og et markant ideologisk præg. Det ses som et mål for kvindehistorien at styrke denne gruppes identitetsfølelse, »Hente styrke til kampen for fremtiden i den fælles fortid« (s. 10). En sammenstilling (stadig s. 10) med landbo- og arbejderhistorie indebærer, hvis den skal give mening, at formålet med landbohistorie er at styrke bøndernes – og formålet med arbejderhistorie at styrke arbejdernes – stilling i samfundet, hvad der forekommer noget snæversynet i forhold til den videnskabelige praksis på disse områder, som vi kender her i Danmark. Det kan f.eks. ikke betvivles, at Fridlev Skrubbeltrangs »Det danske Landbosamfund 1500–1800« kan medvirke til at styrke bøndernes identitetsfølelse med deres forfædre, men det er en almindelig erfaring at bogen kan meget andet, hvad der set fra videnskabens synspunkt må være en fordel. Omvendt er det en svaghed i præses' udgangspunkt, at kvindehistorie, »i denne karakteristik i det mindste«, skal have dette gruppestyrkende formål. Disciplinen må, hedder det,

forestille sig »modstand eller modvilje« hos dem der »ikke ønsker gruppen styrket på denne måde« (s. 10), hvad der næppe kan betyde andet end at læseren på forhånd må lade sig pådutte, at hans eventuelle kritik vil være ideologisk præget. Ingen seriøs kritiker vil dog kunne acceptere at give sig ind under disse betingelser.

Bogen er skrevet i et enkelt, ubesværet sprog. Citater meddeles normalt i dansk oversættelse, men originalteksten er – hvor forfatteren har skønnet det nødvendigt – let tilgængelig i noterne eller i parenteser i teksten. Der er ikke mange fremmedord i bogen, og hvor de findes er der ofret megen omhu på at forklare dem så at de er forståelige for andre end de på forhånd indviede. Kapitelinddelingen er overskuelig, og overskrifterne klare, i det mindste for den læser der har tilegnet sig forfatterens terminologi, hvori det navnlig er vigtigt at sondre mellem kvindefremstilling, kvindebillede og kvindesyn. De retoriske spørgsmål der strukturerer teksten, *Hvorledes fremstilles kvinderne?*, *Hvorfor således?* og *Med hvilken virkning?*, kan ikke undgå at virke monotone, men klarhed skaber de, også når det skal afsløres at der intet er at se. Bogen er forsynet med et register over personnavne i teksten, nødvendigt for at følge undersøgelsens gang, hvor samme person i samme værk nødvendigvis må optræde flere gange i bogens tekst.

Alligevel er det en mærkeligt utilgængelig bog. Den er ikke reserveret med hensyn til sine egne forudsætninger og problemstillinger. Dem ofres der faktisk megen plads på. S. 9–15 lægger forfatteren sine personlige forudsætninger frem, *Anledning, Bogen i forhold til kvindebevægelse og kvindehistorie, Problemstilling, Disposition, Terminologi, Kvindesynsvinkel, Fremgangsmåde*, her anføres også træk af forfatterens livshistorie til forståelse af bogens tilblivelse, den valgte fremgangsmåde og det ønskede sigte. Utilgængeligheden, reservertheden over for læseren, består i at fremstillingen – uden at slippe sit frejdige, uhøjtidelige præg – bryder brat af på væsentlige punkter, hvor det var forfatterens hensigter der skulle beskrives. Det gælder erklæringerne s. 21–22 om »generelt metodemæssigt«, »først og fremmest«, at have arbejdet som historiker (stillet de klassiske spørgsmål til kilderne, hvad siger de som levninger og som beretninger), men dog ikke ville beskæftige sig med den enkelte forfatters kildebrug eller, som det flot kaldes, hans skrivebordssituation. Og det gælder erklæringen s. 10 om undersøgelsens forhold til den marxistiske og den feministiske retning inden for kvindehistorien, »nærværende undersøgelse placerer sig et sted mellem de to yderpunkter«. Som denne intention realiseres i den følgende fremstilling, må erklæringen tidvis opfattes som et hverken-eller, tidvis som et både-og.

Det er ikke nogen humoristisk bog, og emnet er da også dystert, kvindens undertrykkelse i samfunds- og kulturlivet, eller inden for alt det vi med et letsindigt udtryk kalder det virkelige liv, en undertrykkelse der tydeligvis skal opfattes som værende så gammel som historien. S. 35 tales der om, hvorvidt »linien fra oldtid til renæssance er nedadgående, når det gælder kvinders sociale, økonomiske og retslige stilling« eller andre »bud på, hvorledes den generelle udvikling med hensyn til kvinders stilling har været«. Fremstillingen holder sig principfast klar af vulgære forklaringer på kvindeundertrykkelsen. Det er hverken udtrykkelig mændenes skyld, kirkens skyld eller kristendommens skyld, at kvinder undertrykkes. Forfatteren sigter på at fremdrage autentiske sprogligt-litterære mønstre i kvindeundertrykkelsens fremtrædelsesformer, identificerer nogle af disse mønstre med mønstre der stadig gør sig gældende i vore dage, og taler flere steder om et »ideologisk efterslæb«. Selv om udtrykket »efterslæb« kunne have været heldigere valgt (fordi det i arbejdsmarkedets lønforhandlinger plejer at betegne beløb nogen har til gode), kan der i fremstillingens sammenhæng ikke være tvivl om, at det er et hovedformål i sig selv at fremdrage disse autentiske sprogligt-litterære strukturer, hvorledes de så end skal forklares. Og forfatterens tidligere arbejder udviser da også flere glimrende eksempler på en sådan begrebsarkæologi, ikke mindst afhandlingen om abbed Vilhelms breve (1978).

Ingen kan forlange, at bogen skulle være humoristisk, men det var i grunden at vente at den var alvorlig. Men der er noget u-alvorligt over overvejelser der er så generaliserede, at det drejer sig om kvinden i op- eller nedadstigen socialt set over så lange åremål at ingen kan sige, om det er 20 eller 40 generationer det drejer sig om. Som socialhistorie betragtet tilhører bogen en retning i nyere forskning der har fejret store triumfer, særlig siden Den anden Verdenskrig, både inden for den materielle og inden for den åndelige kulturs historie i middelalderen, en retning der har sit særpræg ved at den frem for alt forsøger at konkretisere abstraktionen. Men det savner f.eks. alvor at tale om kvindens byrdefulde opgave i børnenes pasning uden at tage hensyn til, at Danmarks middelalderlige befolkning må have levet i en så direkte konfrontation med døden, at børnene meget vel kunne være døde, og deres forældre med, før nogen havde nået at overveje om de orkede at passe dem. Vi har ingen statistik på området, af gode grunde, fordi oplysningerne ikke foreligger i tilstrækkeligt omfang, men et blik på den danske kongefamilies stamtavle (i J.P.F. Køningsfeldts »Genealogisk-historiske Tabeller over de nordiske Rigers Kongeslægter«, 2. Udg. 1856) vil f.eks. vise, at Erik Glipping der havde to søskende der blev voksne, også havde to eller tre søskende der døde som spæde eller som unge; i

næste generation, Erik Menveds og Christoffer II.s, er der i alt fire der blev voksne, men to der døde som spæde og een der døde som meget ung; af Valdemar Atterdags børn overlevede kun Margrethe faderen, men hun havde tre søskende der døde som børn (den ældste af dem blev fem år gammel), tillige en broder der døde i nitten års alderen; Margrethes søster Ingeborg var foruden hende det eneste af Valdemar Atterdags børn der levede så længe at hun opnåede at blive gift (og hun var 32–33 år gammel da hun døde). Margrethe selv blev gift da hun var ni år gammel; fra omkring tolv års alderen opdroges hun ved sin ægtefælles, kong Håkon af Norges hof, atten år gammel blev hun moder, 27 år gammel enke, og da hun var midt i trediveerne blev hun tillige sønneløs. Efter Olufs død tog hun Ingeborgs datterbørn, sine nærmeste arvinger, til sig (Erik af Pommern og hans søster Catharina). Selv opnåede hun at blive tres år gammel. – Under middelalderens vilkår med hensyn til befolkningsudviklingen har spørgsmålet om børnepasningen muligvis været underordnet i forhold til de mest basale eksistensovervejelser.

Det har vel stadig overvejende været kvinder der har passet de forældreløse børn. Men hvor industrikulturens befolkningsforhold gør det til det normale, at børn passes af deres forældre (:mødre), og forældreløsheden i sig selv har undtagelsens præg – medens mødrenes børnepasning fremtræder som en kulturelt normativ forpligtelse på biologisk grundlag – dér er middelalderens forhold anderledes. Forældreløsheden er en mere almindelig tilstand; det var stadig kvinder der passede de forældreløse børn, men grundlaget var fjernere slægtskab eller et ansættelsesforhold. Kvindehistorisk måske ikke mindre interessant, men socialt måske mere kompliceret at tage stilling til.

Oversigtskapitlerne *Kvindens stilling i det danske samfund* (s. 42–54) og *Kvindesynet i den vesteuropæiske katolske tradition* (s. 55–83) er blevet til ved kompilation af håndbogstekster, leksika og centrale monografier. Ikke mange af de benyttede arbejder er blevet til i en sammenhæng der ligner den, hvori nærværende bog hører hjemme, men intet af de benyttede værker karakteriseres for sin ophavssituation. Herved sparer forfatteren ganske vist sin læser for mange af de akademiske forbehold, hvormed denne litteratur i sin tid kom til verden, men i betragtning af, hvor fyldigt der er redegjort for afhandlingens egen tilblivelsessituation, kan forholdet ikke kaldes tilfredsstillende.

I det hele savner litteraturbenyttelsen kritik. Et eksempel er gengivelsen s. 175 og 176 af Jane Tibbetts Schulenburgs afhandling i *Journal of Medieval History* 1978 ('Sexism and the Celestial Gynaeceum – from 500 to 1200'). Det har betydelig interesse, hvilket talmæssigt forhold der består

mellem kvindelige og mandlige helgener i forskellige faser af kirkens historie. J. T. Schulenburgs undersøgelse er gennemført på grundlag af det bedste, moderne opslagsværk *Bibliotheca Sanctorum* (I–XIII, 1961–1970), og resultatet kan ganske rigtigt gengives således (nærværende bog s. 176), »at kvinder generelt har den største plads, de bedste muligheder, i begyndelsen af de forskellige faser i kirkens udvikling. Så snart en bevægelse eller retning bliver etableret, mister kvinder indflydelse, taber terræn«. Men præses nævner ikke, at basis for J. T. Schulenburgs statistik er de pågældende helgeners dødsår (ikke f.eks. deres kanonisation eller noget skøn om kulminationen i deres betydning for den kristne kult), og præses har i det hele ikke blik for at denne undersøgelse i grunden er begrænset til, hvor mange kvinder der kom i himlen til forskellig tid, hvad den lidt spidsfindige titel også indebærer. Til dette formål er dødsåret naturligvis et godt kriterium, men det forholder sig anderledes hvis det drejer sig om det langt væsentligere spørgsmål, der i præses' sammenhæng er hovedsagen, nemlig hvad de kvindelige helgener betød i forhold til de mandlige. En bemærkning hos J. T. Schulenburg om at Den hellige Ursula og de 11.000 jomfruer har bevirket et udslag i statistikken for den ældre periode, har ikke givet anledning til kommentar, hvad der ellers havde været rimeligt i betragtning af netop disse helgeners store betydning i senmiddelalderens fromhedsliv.

Kapitlet om middelalderkirkens kvindesyn anvender begrebet katolicisme i en klart efter-reformatorisk betydning, hvad der ganske vist har en vis hjemmel i sproget, men hvad der i den foreliggende sammenhæng har den uheldige konsekvens, at fremstillingen synes at argumentere for, at det snarere er katolicismen end kristendommen der er kvindeundertrykkende. Kapitlet lader ude af betragtning, at middelalderkirken var en kæmpende kirke, der til stadighed stillede sig over for konkurrerende bevægelers krav på at være den sande kirke, bevægelser der imidlertid ikke i den middelalderlige situation uden videre kan identificeres med protestantismen eller en evangelisk holdning. Det er slet ikke overvejende, om der i de middelalderlige kætterbevægelser fandtes kvindesyn af interesse i forhold til den etablerede kirkes standpunkter. Og hvor det i kapitlet om historieskrivningen s. 157 kategorisk erklæres om Sven Aggesen at han var sig sin »katolicisme« bevidst, burde der givetvis have stået »kristendom«.

Kapitlet *Kvindebilledet i dansk historiografi* (s. 84–167) indeholder andet led af det forskningsresultat der bærer afhandlingen, et resultat hvis første led udgjordes af analysen af helgenlegenderne, og som består i at konstatere en afgørende forskellig narrativ funktion for kvindeskikkelser-

ne i henholdsvis helgenlitteraturens mirakelfortællinger og historieskrivningen, samt inden for denne to markant forskellige kvindesyn, et kønsneutralt og et kvindefjendsk.

Graden af litterær bearbejdelse spiller uundgåeligt en rolle for analysen af sådanne (i de mindste foregivne) virkelighedsskildringer som historieskrivningen udgør. S. 88–89 i behandlingen af Sorø-årbogens notits 1260, Fyrst Jarimir blev skændigt dræbt af en kvinde (*turpiter occiditur a muliere*), indrømmes det udtrykkeligt at notitsen »kan afspejle den realitet at Jarimir faktisk blev myrdet af en kvinde«. Alligevel konkluderes det at det kvindelige element her »bruges til at skænde manden med«. Grammatisk mere korrekt og bedre i overensstemmelse med tidens retstilstand ville det have været, om sætningen var tolket anderledes, således at det kvindelige element bruges til at skænde *drabet* med, fordi der i dette tilfælde ville være tale om et drab der ikke kunne bødes eller hævnnes.

Kapitlet viser på en interessant måde, at kvindesyntet ikke – selv om der må tages hensyn til, hvilke genrer der er tale om – er absolut genrespecifikt. Selv om resultatet er negativt, bliver det ikke af den grund mindre værdifuldt. Men det burde have givet anledning til en konfrontation med netop disse fremstillingerens proveniens, der ofte – som den almindeligt er akcepteret i forskningen – hviler alene på slutninger på grundlag af indholdet (at Rydårbogen stammer fra Ryd kloster beror således alene på dens interesse for cistercienserforhold og dens optagethed af grænselandets problematik).

I behandlingen af Saxo må det hilses med glæde, at der er gjort et forsøg på anvendelse af moderne sprogvidenskabelig-litterær analyse, som formodentlig endnu ikke har fået den opmærksomhed i historieforskningen som den kunne fortjene. Det havde været af stor interesse, om forfatteren havde ladet sine aktantanalyser af kvinder i Saxos 8. bog publicere, i bogen eller på anden måde (jfr. s. 123 og note 115, hvor det blot oplyses at de foreligger og at de ligger til grund for en foregående, fyldig og interessant redegørelse for kvindeskikkelserne som, hvad der i denne terminologi hedder »modstandere«).

I afsnittet *Opfattelsen af kvindens natur* s. 135–136 (ikke at forveksle med et andet afsnit med samme titel s. 121) bringes iagttagelserne af aktivt handlende kvinder i 8. bog på en interessant måde i forbindelse med eksplicite udsagn hos Saxo om kvinders naturlige egenskaber og det understreges tydeligere end i den hidtidige Saxoforskning, på hvilken måde Saxo har beskæftiget sig indgående med kvindenaturen. Selv om Saxo, som det noteres flere steder, næppe har haft mange samtidige læsere, kan der ikke være tvivl om, at hans behandling af kvindenaturen

udtrykker et kvindesyn som har været fast forankret i tiden, og som det vil være af væsentlig betydning at lære nærmere at kende. Men hvorledes Saxos fremstillingsmåde med hensyn til kvindeskikkelserne – som nu ved denne undersøgelse er klarlagt bedre end tidligere – er forankret i hans menneskesyn og hans forhold til kristendommen, det er foreløbig ikke afklaret.

Det er skade at bogen ikke beskæftiger sig indgående med Saxos fortale, hvori indgår så væsentlige begreber om *natio* og *patria*, begge med konnotationer i retning af slægtens biologiske fortsættelse og derfor af stor interesse for en undersøgelse af kvindesynet. Den middelalderlige grammatik afledte både *natio* og *natura* af verbet *nascor*, jeg fødes, hvad der må antages at have betydet noget for anvendelsen af disse begreber. Og selv om nærværende fremstilling anfører mange karakteristiske udtryk fra Saxos fremstilling vedrørende kvinders naturlige egenskaber – der ved en umiddelbar læsning vil chokere et moderne menneske – har den ikke argumenteret for, hvorledes disse steder skal læses inden for rammerne af Saxos helhedssyn, frem for alt hans kristendomsforståelse. Hvis denne, som det er overordentlig sandsynligt, indebærer at kristne mennesker i modsætning til hedningene ikke er prisgivet deres natur, at kristendommen just er, hvad der i frelsessammenhængen gør dem uafhængige af natur, skal ordene netop ikke tages direkte efter deres nutidige valør.

Værkets karakteristik af kvindebilledets elementer, således som de bruges til at argumentere for et ideologisk efterslæb, en forbindelse mellem middelalderens og den moderne tids kvindeundertrykkelse, må nødvendigvis være af foreløbig beskaffenhed. Bogen understreger, hos den læser, der fatter mistillid til de alt for generelle, og ikke vel underbyggede, udsagn af udviklingsfilosofisk og kulturhistorisk art, snarest en fornemmelse af, at kvindeundertrykkelsen som samfundsfænomen fortrinsvis er knyttet til industrikulturen. Her i industrisamfundet er det at udviklingen forløber i en så hastig takt, på det økonomiske og det sociale område, at profitmulighederne skifter så hastigt, at løn- og arbejdsrelationerne for udsatte grupper særligt bliver belastede. Industrikulturen ejer ikke den respekt for arbejdet som var en fast bestanddel af middelalderens religion og samfundsmoral. Middelalderen havde en grundfæstet mistanke til rigdom der ikke var erhvervet ved arv af jord, ikke urimelig i et højt udviklet agrarsamfund.

Der kan ikke være tvivl om, at der i det ideologiske forsvar for den lidet pyntelige tilstand som industrikulturen udviser på dette område er benyttet begreber og forestillinger af middelalderlig proveniens, men her optræder disse middelalderlige grundforestillinger i så tilfælde lige så

falsk som de middelalderborge, -kirker og -kapitelhuse, som den tidlige industrikultur opførte og indrettede til skoler, biblioteker og jernbanestationer.

Som motto over denne velskrevne, uhøjtidelige fremstilling kunne stå et citat af Søren Kierkegaards forord til »Begrebet Angst«, om at når nogen vil skrive en bog og har gjort de nødvendige forstudier, også glædet sig over hvad godt andre tidligere har skrevet, »da behøves intet videre, da skrive han sin bog frisk væk som fuglen synger sin vise, er der nogen der har gavn eller glæde af den, så meget desto bedre«. Denne formulering passer godt på bogens stil. Forfatteren har forfulgt en god tradition i dansk humanistisk forskning ved at skrive så enkelt og så forståeligt, at de fleste – med et mindstemål af anstrengelse – vil kunne begribe hvad der er meningen, også begribe når der er brist i meningen. – Men der er en eftertanke hos Kierkegaard i det netop citerede forord, som ville have gavnet, hvis den havde været taget i betragtning her, at nemlig bøger ikke behøver tage alle verdens bekymringer på sig, ikke befatte sig med alle menneskeheds problemer til alle tider, »ikke enhver der tilbyder sig at kautionere for hele samtiden, har dermed bevist at han er en vederhæftig mand der kan indestå for sig selv«. I denne henseende kunne der her være udvist større selvbeherskelse, og teksten ville være blevet mere troværdig.

Som undersøgelsen foreligger, illustrerer den et optisk princip, hvad der naturligvis er god mening i, når det er billeder den handler om. En lukket, lystæt kasse med et hul midt i den ene side vil på kassens modsatte inderside udvise et (omvendt) billede af et udsnit af omverdenen, skarpere, jo mindre hullet er. Ved den en-strengede eller en-øjede analyse der her er foretaget, er der fremdraget træk ved den danske latinske middelalderlitteratur, som næppe ville være kommet frem for os på anden måde. Værdien heraf mindskes ikke ved, at de anførte forklaringer for en dels vedkommende er utilstrækkelige, og at ikke alle bogens meninger kan være sande.

Kai Hørby